

નાથાલાલ દવે

(જન્મ : 3-6-1912 અવસાન : 25-12-1993)

તેમનો જન્મ ભાવનગર જિલ્લાના ભુવા ગામે થયો હતો. ગુજરાત રાજ્યના શિક્ષણાધિકારી તરીકે તેમણે ફરજ બજાવી હતી. ‘કાલિંદી’, ‘જહાનવી’, ‘અનુરાગ’, ‘પિયાબિન’, ‘ઉપદ્રવ’, ‘મહેનતનાં ગીત’, ‘ભૂદાન યજ્ઞ’, ‘સોનાવરણી સીમ’, ‘હાલો ભેરું ગામડે’ અને ‘મુખવાસ’ તેમના કવિતાસંગ્રહો છે. ગેયતા, પ્રકૃતિચિત્રો અને ગ્રામચિત્રો તેમની કવિતાની વિશેષતા છે.

‘કામ કરે ઈ જીતે’ માનવીય પરિશ્રમનું ગૌરવ કરતું જાણીતું ગીત સ્વરૂપનું કાવ્ય છે. પરિશ્રમ એ હાથ એટલે કે બાવડાની નીપજ છે. જે પરિશ્રમ કરે છે એ જીતે છે અને દેશને તથા દુનિયાને બદલે છે. કવિએ મહેનત સાથે હૈયાનાં ખમીરની અને સામૂહિક પુરુષાર્થની વાત કરીને સ્વનિર્ભરતા અને સ્વમાનની રખેવાળી કરવાનું સૂચવ્યું છે. તળપદી ભાષામાં કવિએ શ્રમની પવિત્રતા પ્રગટ કરી છે.

કામ કરે ઈ જીતે રે માલમ !

કામ કરે ઈ જીતે,
આવડો મોટો મલક આપણો
બદલે બીજી કઈ રીતે ? રે માલમ.

ખેતર ખેડીને કરો સીમ સોહામણી
બાંધો રે નદીયુંનાં નીર;
માગે છે દેશ આજ મહેનત મજિયારી,
હૈયાનાં માગે ખમીર, રે માલમ.

લિયો ત્રિકમ, ભાઈ ! લિયો કોદાળી ને
ઘર ઘર ગૂંજો ચરખે;
બાવડાંને જોરે આ દુનિયા બદલવી
નજરું હોઈ ઈ નીરખે, રે માલમ.

ઊંચું ભણેલાં તો ઓફિસમાં બેસે ને
નીકળે નહિ બહાર કોઈ રીતે;
કાગળ ઉપર કરે કરામતું ને
છાપાં ચોંટાડે ભીંતે. રે માલમ.

હાલો રે ખેતર ને હાલો રે વાડીએ
વેળા અમોલી આ વીતે;
આજે બુલંદ સૂરે માનવીની મહેનતના
ગાઓ જયજયકાર પ્રીતે. રે માલમ.

(‘મહેનતનાં ગીતો’માંથી)

શબ્દ-સમજૂતી

સમાનાર્થી / શબ્દાર્થ

સીમ ખેતર કે ગામની હદ, તે ભાગની જમીન; મજિયારું સહિયારું; ખમીર જોશ, તાકાત; ત્રિકમ જમીન ખોદવાનું એક ઓજાર; વેળા સમય, ટાણું, વખત; બુલંદ ઊંચો (અવાજ)

વિરુદ્ધાર્થી

જીત હાર; સોહામણું ડરામણું

તળપદા શબ્દો

મલક પ્રદેશ, દેશ, મુલક; અમોલું અમૂલ્ય; લિયો લેવું

સ્વાધ્યાય

1. પ્રશ્નની નીચે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી ખરાની (✓) નિશાની કરો :

(1) આપણો દેશ આપણી પાસે શું માગી રહ્યો છે ?

(A) સહિયારી મહેનતનું બળ

(B) મહેનત વગરનું જીવન

(C) માત્ર ઊંચું ભણેલા લોકો

(D) માત્ર કાગળ ઉપરનું કાર્ય

(2) આ દેશને કઈ રીતે બદલી શકાય ?

(A) નદીઓનાં નીરને બાંધીને

(B) ખેતરોમાં મબલક પાકનું ઉત્પાદન કરીને

(C) નદીઓનાં નીરને વહેતાં કરીને

(D) ઉપરના (A) અને (B) બંને રીતે

(3) દુનિયાને કઈ રીતે બદલી શકાય ?

(A) ખૂબ જ મહેનત કરીને

(B) કામ કર્યા વગર

(C) આરામ કરીને

(D) છાપાંને ભીંત ઉપર ચોટાડીને

(4) આ કાવ્યમાં...

(A) આળસનું મહત્ત્વ પ્રગટ થાય છે

(B) પરિશ્રમનું મહત્ત્વ પ્રગટ થાય છે.

(C) ખાસ કરીને જાણવા મળતું નથી

(D) ઊંચું ભણેલા લોકોનું મહત્ત્વ દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

2. નીચેના પ્રશ્નોના સાત-આઠ લીટીમાં ઉત્તર લખો :

(1) આ કાવ્યમાં વ્યક્ત થતું મહેનતનું મહત્ત્વ તમારા શબ્દોમાં લખો.

(2) મુદ્દાસર નોંધ લખો : કાવ્યને આધારે શ્રમજીવીની અભિલાષા

3. પંક્તિ સમજાવો :

‘કામ કરે ઈ જીતે

આવડો મોટો મલક આપણો

બદલે બીજી કઈ રીતે ?’

વિદ્યાર્થી-પ્રવૃત્તિ

- એક ખેડૂતની મુલાકાત લો. એની ખેતીની પ્રવૃત્તિની જાણકારી વિશે સમજવાના દસ પ્રશ્નો તૈયાર કરો અને એના ઉત્તરોના આધારે મુલાકાત અહેવાલ તૈયાર કરો.
- ખેડૂતની જીવનશૈલી વિશે નોંધ લખો.
- હવે પછી તમે ઘરનાં ક્યાં-ક્યાં કામો રોજ કરશો એની યાદી બનાવો.
- પુરુષાર્થનું મહિમાગાન કરતાં વાક્યો-સૂત્રો અને ગીતો મેળવી એનો અંક બનાવો. સૂત્રો નોટિસબોર્ડ પર મૂકો.
- મહેનત કરીને આગળ વધી હોય એવી વ્યક્તિઓના પ્રેરક પ્રસંગો મેળવી વર્ગમાં રજૂ કરો.

ભાષા-અભિવ્યક્તિ

● કવિએ કાવ્યમાં ‘નદીઓને બદલે ‘નદીયું’, નજરને બદલે ‘નજરું’, ‘કરામતો’ને બદલે ‘કરામતું’ શબ્દો વાપર્યા છે. આ પ્રાદેશિક વિશેષતા કાવ્યને અલગ ઓળખ અપાવે છે. તમારા પ્રદેશના આવા પ્રયોગો તરફ પણ તમે ધ્યાન આપો.

● ‘માગે છે દેશ આજ મહેનત મજિયારી’

‘કાગળ ઉપર કરે કરામતું’

‘ખેતર ખેડીને કરો સીમ સોહામણી’ જેવા વર્ણાનુપ્રાસની ખૂબી ચિત્ત ઉપર એક અલગ અસર ઊભી કરે છે તે સમજો.

● ‘નજરું હોય ઈ નીરખે રે’ - દશ્ય નહિ; દષ્ટિનું મહત્ત્વ છે. આ મૂલ્યવાન વાત કવિએ કેટલી સાહજિકતાથી મૂકી બતાવી છે તે જુઓ. જોવાનું કામ તો બધા કરે પણ સ્વપ્નદષ્ટા ભાવિનો વિચાર કરે છે એવું અહીં સૂચન છે.

શિક્ષકની ભૂમિકા

શ્રમનું મહત્ત્વ દર્શાવતા આ કાવ્યમાં નીચે જેવા મુદ્દાઓની ચર્ચા શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ કરવી :

- સિદ્ધિ તેને જઈ વરે જે પરસેવે નહાય.
- પરિશ્રમ એ જ પારસમણિ
- જે કામ કરે તેને જ સફળતા મળે.

આપણા સમાજમાં ગરીબી અને બેકારીની સમસ્યા વધુ પ્રમાણમાં જોવા મળે છે. તેની પાછળ એક મોટું કારણ એ જાણવા મળે છે કે ઘણા માણસો બેકાર હોવા છતાં શ્રમયુક્ત કાર્ય કરવા તૈયાર નથી. ભણ્યા પછી અમુક કાર્ય તો મારાથી થાય જ નહિ તેવી ગેરસમજ વિદ્યાર્થીઓમાં દૂર કરવી.

પરિશ્રમ દ્વારા જ દેશને બદલી શકાશે, તેનો વિકાસ કરી શકાશે એ ભાવને વિશેષપણે ખોલવો.

